e*forum

Píše Miroslav Zumrík

(E*forum, 29. 12. 2022)

Kolektívne dielo s názvom ***Arnošt Vilém Kraus (1850–1943)*** s podtitulom *Wissenschaftler und Kulturpolitiker* (Vedec a kultúrny politik) editorov Heleny Březinovej, Steffena Höhneho a Václava Petrboka vyšlo v roku 2021 vo vydavateľstve Böhlau v edícii *Intellektuelles Prag im 19. und 20. Jahrhundert* (Intelektuálna Praha v 19. a 20. storočí) ako jej osemnásty zväzok. Tento bibliografický fakt možno čítať aj tak, že Praha ako historické a kultúrne mesto a symbol predstavuje naďalej živý, nevyčerpaný podnet ku skúmaniu a uvažovaniu, v tomto prípade prevažne literárnych vedcov. Praha tak, s odkazom na termín Daniely Hodrovej (1994), patrí medzi miesta s priebežne poodhaľovaným, ale stále tajomstvom.

Knihu v celkovom rozsahu 322 strán tvorí stručný úvod, 14 príspevkov v nemeckom i anglickom jazyku, výberová bibliografia Krausových prác (ktorú zostavil editor V. Petrbok), obrazová časť a napokon menný a miestny register a informácie o autoroch zväzku. Aj túto metatextovú informáciu si možno vyložiť ako znak: rozsiahlosť už len výberovej bibliografie poukazuje na plodnosť a činorodosť A. V. Krausa, prvého českého literárnovedného germanistu. Prítomnosť obrazovej zložky naznačuje, že cieľom editorov bolo túto osobnosť znázorniť aj vizuálne, a tak ju čo najviac priblížiť, sprítomniť širokej čitateľskej obci, keďže Kraus, ako uvádzajú editori, mohol medzičasom sčasti upadnúť do zabudnutia (s. 8). Opäť s odkazom na Danielu Hodrovú (2010) tak ide o „vyvolávanie“ jeho práce a myšlienok.

Editori recenzovanej publikácie tým nadväzujú na takisto komentovanú antológiu editora V. Petrboka o Krausovi a počiatkoch českej germanobohemistiky (2016). Fakt, že sa po tejto predchádzajúcej, rozsiahlej knihe (v rozsahu vyše 540 strán) pozornosť medzinárodných literárnych vedcov opäť zameriava na tému A. V. Krausa a germanobohemistiky, poukazuje na aktuálnosť oboch tém v dnešnom deliacom sa a rozdelenom svete. Zrejme preto nebude náhoda, že jedným z návratných motívov vo viacerých príspevkoch v aktuálnej práci je *most* ako symbol prepájania miest, ľudí a myšlienok, a jeho obrazný protipól, múr.

Práca je zborníkom príspevkov prednesených na konferencii, ktorá sa konala na Karlovej univerzite v októbri 2017 a za cieľ si, ako uvádzajú editori (s. 8), kládla priblížiť osobnosť A. V. Krausa interdisciplinárne, z viacerých strán súčasne. Popri Krausovej práci ako germanistu, škandinavistu a kultúrnej osobnosti („kultúrneho politika“) sa tak v prezentáciách približujú aj fakty z jeho života a podnetné i tragické historické udalosti tvoriace kaleidoskopický portrét druhej polovice devätnásteho a prvej polovice dvadsiateho storočia. Interdisciplinárny prístup je vlastne vzhľadom

na šírku Krausovho záberu nevyhnutný: bol univerzitným pedagógom, vedcom, prekladateľom, publicistom, divadelným kritikom, ale i cestovateľom a diplomatom. Na prvé miesto, do podtitulu, však kladú jeho vedeckú a kultúrnopolitickú činnosť, a teda výskum vzájomného pôsobenia a sprostredkovanie kultúr.

Kultúrny transfer sa v prípade Krausa dial prinajmenšom na osi Česko, Nemecko, Škandinávia,najmä Dánsko. Vo svojej výskumnej, pedagogickej i sprostredkovateľskej činnosti sa zameriaval na historické, spoločenské a kultúrne vplyvy, podnety a prieniky medzi týmito osami. Dánsko pritom do veľkej miery, ako sa takisto predosiela v úvode knihy, Krausovi slúžilo ako isté tertium comparationis, filozoficky nevyhnutný tretí, referenčný prvok, pomocou ktorého možno vo vzťahu dvoch entít poukázať na prípadné prehliadané skutočnosti, objaviť nové podnety pre uvažovanie o tomto vzťahu, a tiež ovplyvniť jeho podobu do budúcnosti. V tomto prípade sú porovnávanými dvoma entitami dejinne aj politicky úzko spätá česká a nemecká kultúra. Ich vzájomná historická aj kultúrna koexistencia sa nielen v predmetnom období niesla aj v znamení pnutia, mocenskej asymetrie, konfliktov a rozdelenosti napriek – alebo sčasti v dôsledku – teritoriálnej blízkosti. S odkazom na film Rakúšana Ulricha Seidla (1992) tak v súvislosti s motívmi múru či mostov, všeobecne hraníc medzi národmi možno konštatovať, že „so stratami sa počíta“. Toto kultúrne rozhranie zároveň bolo pre Krausa živnou pôdou, ktorá motivovala jeho vedeckú, diplomatickú i publicistickú angažovanosť. Veľmi ho pritom oslovoval koncept malých štátov ako politického modelu existencie v podmienkach meniaceho sa sveta a v situácii vplyvu veľkých hráčov v európskom a globálnom mocenskom zápase. Kladie si teda otázku, či a ako možno v tomto kontexte nielen čeliť mocným vplyvom, ale v pozícii toho „menšieho“, napríklad menej rozšíreného jazyka (akým je v porovnaní s nemčinou čeština) objaviť istú optimálnu vzdialenosť, ktorá by vyhovovala obom stranám, a teda nájsť priestor, ktorý by umožňoval symbiózu a synergiu vzájomných kultúrnych vplyvov. A práve pri tomto hľadaní a úsilí mu prichádza vhod príklad Dánska.

Publikácia zrkadlí mnohoraké aspekty Krausových záujmov a prináša pestrý kaleidoskop jedného ľudského života a tvorivého diela a zasadzuje ich do dobových udalostí a ideových prúdení. Jednotlivé príspevky tak v čitateľovi zakaždým z iného uhla podnecujú pýtanie sa na všeobecné otázky: čo je človek, aké činnosti a úsilie ho utvárajú, ako sa krížia, dopĺňajú a ovplyvňujú, ako rezonujú v povedomí súčasníkov a nasledovníkov? Ukazuje sa pritom, že človeka nemožno redukovať na jeho pozostalosť, vedecké či umelecké dielo, lebo ľudský život sa odvíja ako dynamická križovatka vzťahov, vplyvov a rodinných i národných osudov.

Pri pohľade na záber príspevkov si potom možno si položiť otázku, či kolektívna a nevyhnutne parciálne zameraná optika sprítomní osobnosť A. V. Krausa v jej rôznorodosti dostatočne živo a vyčerpávajúco. Podľa môjho názoru sa to editorom i autorom príspevkov podarilo, hoci život každého jednotlivca, podobne ako život každého mesta, ostávajú miestami s tajomstvom. Pri sledovaní knihy sa čitateľovi zároveň v druhom pláne mimovoľne ukazujú možné smery budúceho interdisciplinárneho alebo monotematického, komplexného bádania, či už v oblasti

literárnej histórie, kulturológie, translatológie, imagológie a ďalších odvetví.

Zborník uvádza vstup editorov, kde sa stručne načrtáva význam A. V. Krausa, pričom sa vyzdvihuje ako germanista a sprostredkovateľ. Istým rozšírením a pokračovaním úvodu je príspevok Steffena Höhneho, ktorýpribližuje hlavné okruhy činností, akým sa Kraus venoval. Tieto aktivity sú vo východisku zasadené do kontextu pražskej germanistiky, respektíve dvoch rozdielnych pražských germanistík po vzniku nemeckej a českej univerzity v Prahe. Obe pracoviská vychádzali z „vnútorne konkurenčných“ ideových pozícií jednak zástupcov nemeckého, jednak zástupcov českého národa. Vo výsledku tak možno sledovať stret oboch germanistík ako inštitucionalizovaný kontakt rozdielnych pohľadov a akcentov na českú a nemeckú kultúru v ich vzájomnej recepcii. Práve pri tejto komunikácii plnil Kraus významnú sprostredkovateľskú funkciu, keď okrem iného považoval za potrebné priebežne informovať nemeckú verejnosť (s. 11) o často neznámej českej kultúre, literatúre a jej reáliách a „dejinách duševného života“ (s. 15), ako aj o českom národnom obrodení, ktorého bol apologétom (s. 22). Zároveň sa zdôrazňuje Krausov záujem o výskum Goetheho diela (s. 16), v čom vidno Krausovu sprostredkovateľskú obojstrannosť. V príspevku sa podobne ako vo viacerých ďalších spomína Krausova východisková literárnoteoretická pozícia, pozitivizmus, v súvislosti s ktorou vníma literatúru prevažne ako svedectvo o spoločnosti. V závere príspevku sa konštatuje, že obe pražské germanistiky možno vnímať napriek ich konkurenčnému vzťahu ako v istom zmysle komplementárne (s. 27–28), čo považujem za vyjadrenie epistemologického optimizmu v otázke možnosti porozumenia, v tomto prípade akademického mostu medzi národmi. Vzťah nemeckej a českej literatúry z hľadiska ich dejín, koncept týchto prelínajúcich sa literárnych histórií, je predmetom aj príspevku Václava Smyčku, ktorý okrem pozitivistickej literárnovednej tradície u Krausa (s. 34) konštatuje aj ironický prvok, ironizujúci odstup od skúmanej látky (s. 38) a uvádza schematické členenie možných prístupov k literárnym dejinám. Okrem spomenutého satirického a ironického prístupu tu možno vyčleniť romanticky, komicky či tragicky nastavený pohľad (s. 41). Literatúra a literárne dejiny z tohto hľadiska nepredstavujú priamy obraz východiskovej spoločnosti, ale skôr konštrukt, ktorý o tejto spoločnosti svedčí nepriamo, napríklad prostredníctvom toho, čo sa v daných literárnych dejinách obchádza a neuvádza (s. 44). Presvedčenie, že k literárne dejiny, respektíve rozprávanie o nich konštruuje identitu, a tú zasa možno rozoberať (s. 50), považujem za podnetné a moderné, s istou dávkou zjednodušenia odkazujúce napríklad na Gumbrechtov koncept post-historizmu (2012), hoci Kraus sa zároveň zaujímal o historicky predchádzajúce osvietenské idey (s. 45). Na Krausovu schopnosť odstupu a nadhľadu nad súčasnosťou (napríklad v podobe satiry a irónie) nadväzuje aj Václav Petrbok, keď pridáva Krausovu polohu kritika a polemika v priestore medzi filológiou a politikou a zasadzuje ho do prieniku nemeckého a slovanského kultúrneho života (s. 53). Krausovho „kritického ducha“ (s. 55) je možné sledovať aj prostredníctvom jeho pôvodných článkov, ktoré sa uvádzajú v prílohe príspevku (s. 63–69). Polemickú Krausovu polohu konkretizovanú vo vzťahu k P. Kischovi spolu s pozadím konfliktu približuje aj Michal Topor (s. 77) a uvádza množstvo ukážok Krausovho briskného štýlu v dobovej češtine (s. 85), ktoré možno podľa mňa vnímať aj ako svojbytnú, nezávislú estetickú hodnotu, bez ohľadu

na vecnú a argumentačnú rovinu polemiky. S otázkou ironizujúceho medziľudského odstupu a polemického stretu súvisí aj všeobecnejšia otázka mostov a múrov medzi ľuďmi a väčšími celkami, až po úroveň vzájomného pochopenia národov, a tiež otázka prípadného vhodného svetového jazyka (s. 110–111). Konceptuálne metafory mosta a múru sú potom témou príspevku Lucie Merhautovej, ktorá koncept sprostredkovania komunikácie sleduje prostredníctvom časopiseckých kanálov, konkrétne na príklade časopisov *Das literarische Echo* a *Čechische Revue*. Okrem literárnych centier (s. 89) autorka opisuje pokus prekonať „nemecký múr“, „cudzinu“, ktorá o Čechoch do veľkej miery nevie (s. 104–107). Osobnú Krausovu anabázu, jeho revidovaný vzťah k vlastnému židovstvu (s. 122) a napokon deportáciu a skon v terezínskom koncentračnom tábore (s. 129–130) približuje v biograficky ladenom príspevku Lenka Vodrážková. Zaujímavá je Krausova poloha autora bábkových divadelných hier, ktoré vo svojom príspevku rozoberá Ludger Udolph: poukazuje tu na príznačné prvky parodického štýlu (s. 140) a relativizujúceho odstupu aj od vysokých tém, akou je Faust (s. 134). Samotné hry sú v príspevku vnímané v súvislosti s konceptom karnevalu ako symbolickej subverzie, obrazného konca hierarchií (s. 147). Kraus ako hudobný nadšenec (s. 155) sa v príspevku Olgy Mojžíšovej dostáva k slovu prostredníctvom vlastných reprodukovaných vyjadrení a záujmu o tzv. švédske obdobie B. Smetanu (s. 154), pričom vo svojom pozitivistickom nastavení zhromaždil množstvo faktov o pobyte skladateľa vo Švédsku (s. 163–166); ostal si však vedomý faktu, že nie je muzikológ. Ironický a zároveň pokorný odstup od seba sa u Krausa sympaticky prepája s faktom, že ho možno označiť za zakladateľa pražskej škandinavistiky, ako to vo svojom príspevku osvetľuje Martin Liška. Krausovi tento primát patrí napriek tomu, že aj pred ním sa v Prahe o škandinávskych témach prednášalo (s. 171–173) a samotný počet škandinavistických prednášok, ktoré Kraus viedol, bol aj historickými okolnosťami obmedzený (s. 178). Aj tento príspevok je informačne nasýtený: v rozsiahlej prílohe sa tu uvádza prehľad vtedy ponúkaných germanistických a škandinavistických kurzov na pražskej univerzite vrátane príslušných prednášajúcich (s. 180). Rozšírenie Krausovho poľa pôsobnosti na klasickú nórsku literatúru (H. Ibsena, B. Bjørnsona) komentuje v ďalšom príspevku Martin Humpál. Pri rešpektovaní Krausových zásluh (s. 190–192), okrem iného na popularizácii nórskych a preklade klasikov a šírenia povedomia o literatúrach v oboch smeroch (s. 189), zároveň naznačuje aj možné limity pozitivistického prístupu k literatúre (s. 194). Za najpodnetnejší príspevok v knihe považujem ten od Heleny Březinovej, ktorá s rozsiahlym dokladovým materiálom dôsledne uplatňuje imagologický koncept Manfreda S. Fischera na pozíciu Krausa na obraznom moste medzi Dánskom a Českom, z ktorého Kraus kriticky hodnotil Nemecko. V príspevku sa výslovne tematizuje politicko-kultúrny, často pertraktovaný koncept malých štátov (s. 199), ktoré si navzájom môžu poslúžiť aj ako ideály či vzory. Kraus v tomto prípade Dánsko vnímal ako vzor pre Česko (s. 200), čo možno z pohľadu Fischerovej teórie považovať za ukážku heteroobrazu (s. 219) kde sa do kontrastu dáva Dánsko (ako zosobnenie svetla) a Nemecko (ako symbolický súmrak) (s. 220–221). Imagologicky je založený aj príspevok Petera Buggeho, ktorý opačnou optikou – očami Škandinávca – približuje Krausov idealizovaný (s. 136) obraz Dánska ako „malého národa“ (s. 230) a komentuje Krausovu fascináciu dánskymi reáliami, napríklad krajinou,

poľnohospodárstvom, alebo podnetnou koncepciou vyučovania na školách, kde sa prepája teória a prax (s. 232–233). Tróp viacnásobnej optiky a pohľadu cudzinca uplatňuje v predposlednom príspevku Jana Lainto: tematizuje Krausa ako „českého Dána v Prahe“ a mapuje rozvoj českého záujmu o Škandináviu (s. 239), či už zo strany cestovateľov, alebo inteligencie (s. 240–241) a tiež v inštitucionalizovanej podobe československo-škandinávskych organizácií v Prahe (s. 245–249). Aj Miluše Juříčková v záverečnom príspevku nadväzuje na imagológiu a motív prizmy, pozerania sa, konkrétne pohľadu upretého na Sever, a rozoberá Krausovu neskorú esej s názvom *Řeč o věnci* (s. 255) a v závere naznačuje Krausov inšpiratívny potenciál pri úvahách o budúcom vývoji európskej kultúry a hľadaní nových perspektív na ňu (s. 260–261).

Ako možno vidieť z náčrtu spracovaných tém, recenzovaná publikácia si podľa mňa úspešne položila za cieľ priblížiť rôzno- a činorodú osobnosť A. V. Krausa v dobovom kontexte, ale tiež s presahom do súčasnosti. Čitateľ, nielen literárny vedec, tu nájde množstvo podnetov, ktoré pramenia už z Krausovho osobného života a vedeckej i kultúrnej angažovanosti, pri budovaní metaforických mostov (v súvislosti s jeho kultúrnym sprostredkovateľstvom) aj pri vyrovnávaní sa s múrmi (napríklad v súvislosti s jeho sčasti ironickým a polemickým naladením). Z prezentovaného vejára Krausových činností zároveň vyplýva akási nezlomnosť aj v historicky a politicky neprajných podmienkach a tiež otvorenosť voči kultúre ako zdroju krásy a poučenia: tu myslím na jeho záujem o škandinávsku a najmä dánsku literatúru a kultúru. Nachádzame tu teda kaleidoskopickú, možno až kubistickú prezentáciu osobnosti z mnohých strán zároveň. Samozrejme, z charakteru publikácie ako zborníka vyplýva, že nie je koncipovaná ako monografické dielo, v dôsledku čoho sa niektoré informácie, napríklad biografického či historicko-kultúrneho rázu, v úvodoch textov sčasti opakujú. Za ťažiskové považujem príspevky zamerané na imagologický rozmer Krausovej kultúrnej činnosti, teda na spôsob, akým napomáhal vnímať Sever vo vlastnom vedomí i povedomí spoločnosti. Tento diskurzne orientovaný smer literárnovedného výskumu vnímam aj ako zaujímav z hľadiska budúceho, napríklad monografického alebo monotematického výskumu, pričom by som na tomto mieste chcel spomenúť prácu o imagológii Severu v bratislavskej medzivojnovej nemeckojazyčnej tlači od K. Motykovej (2022). Recenzovaná publikácia v každom prípade čitateľa privádza k uvedomeniu, že každý plodný život je vesmírom sám osebe, vytvára ho celé pletivo, pavučina vzťahov s okolím, alebo „spleť“, ktorá má z hľadiska fenomenológie miesta „metodickú prednosť“ (Nitsche 2016). V tejto spleti sa ukazujú stále nové aspekty a podnety, a priebežné odpovede vedú k ďalším otázkam.

Helena Březinová – Steffen Höhne – Václav Petrbok (Hg.): *Arnošt Vilém Kraus (1859–1943). Wissenschaftler und Kulturpolitiker.* Köln: Böhlau, 2021, 322 s.

www.ipsl.cz